

Katedra: primárního vzdělávání

Studijní program: Učitelství pro 1. stupeň

Kombinace:

SOCIÁLNÍ KLIMA NA 1. STUPNI ZÁKLADNÍ ŠKOLY

SOCIAL CLIMATE AT PRIMARY SCHOOL

DAS SOZIALE KLIMA IN DER
GRUNDSCHULE

Diplomová práce: 2006-FP-KPV

Autor:

Dana HAVLÍČKOVÁ

Podpis:

Adresa:Svojsíkova 361

Nerudova 256

40777, Šluknov

Vedoucí práce: PhDr. Jitka Novotová, PhD.

Konzultant:

Počet

stran	slov	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
56	11256	0	8	12	1

TU v Liberci, FAKULTA PEDAGOGICKÁ

461 17 LIBEREC 1, Hálkova 6

Tel.: 48-5352515

Fax: 48-5352332

Katedra: primárního vzdělávání

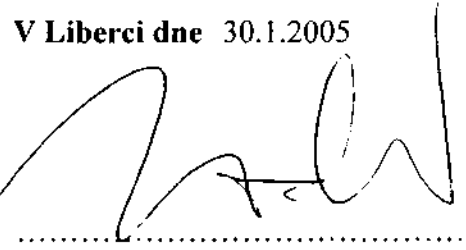
ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

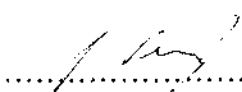
(pro magisterský studijní program)

pro (diplomant) Dana HAVLÍČKOVÁ
adresa: Svojsíkova 361, 407 77 Šluknov
obor (kombinace): Učitelství pro 1. stupeň ZŠ
Název DP: Sociální klima na 1. stupni základní školy
Název DP v angličtině: Social climate at primary school
Vedoucí práce: PhDr. Jitka Novotová, Ph.D.
Konzultant:
Termín odevzdání: prosinec 2005

Pozn. Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování DP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty pedagogické TU v Liberci.

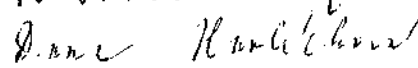
V Liberci dne 30.1.2005

.....
děkan

.....
vedoucí katedry

Převzal (diplomant): DANA HAVLÍČKOVÁ

Datum: 16.6.2005

Podpis:

Vedoucí práce: PhDr. Jitka Novotová, Ph.D.

Úvod:

Každá sociální skupina, ať již rodina, třídní a pracovní kolektivy, či celá společnost, má na rozvoj člověka nesmírný vliv. Vzájemným působením uvnitř sociální skupiny se vytváří a tříbí osobnost člověka – jeho charakter, volní vlastnosti, pracovní návyky, schopnost sociální komunikace.

Do školy vstupuje dítě s danými dispozicemi, z nichž se postupně vytvářejí dovednosti a schopnosti. Sociální klima třídy má na rozvoj dítěte nezanedbatelný vliv.

Cíl:

Cílem této práce je zjištění, podrobná analýza a srovnání sociálního klimatu ve třech paralelních třídách na 1. stupni ZŠ.

Literatura:

Dittrich, P.: *Pedagogicko – psychologická diagnostika*. Praha: 1992

Míňhová, J. - Trpišovská, D.: *Kapitoly ze sociální psychologie*. Ústí nad Labem: PF UJEP 1993

Řezáč, J.: *Sociální psychologie*. Brno: Pajdo 1998

PODĚKOVÁNÍ

V první řadě děkuji vedoucí mé diplomové práce, PhDr. Jitce Novotové, PhD., za odborné a podnětné rady a za čas, který mi věnovala při konzultacích.

Děkuji také všem členům své rodiny za trpělivost, kterou se mnou měli po celou dobu mého studia a zvláště při psaní této práce.

ANOTACE

Diplomová práce se zabývá problematikou sociálního klimatu ve školní třídě na prvním stupni základní školy. Kvalita sociálního klimatu výrazně ovlivňuje život učitele i žáků a účinnost výchovného a vzdělávacího působení jak školní třídy, tak i celé školy.

V teoretické části jsou vymezeny pojmy sociální skupina, sociální klima třídy i školy, jejich vzájemný vliv, možnosti ovlivňování sociálního klimatu učitelem.

Cílem výzkumu bylo zjistit, podrobně analyzovat a srovnat sociální klima ve třech paralelních třídách na prvním stupni základní školy.

ABSTRACT

This thesis deals with problems of social climate at primary school class. The quality of social climate affects noticeably the teacher's and pupil's life and effectiveness of educational impact on the class and the whole school as well.

The theoretical part defines the terms like social group, class and school social climate. It concerns their mutual impact, possibilities of influencing social climate by teacher.

The research was aimed at determination, detailed analysis and comparison of social climate in three parallel classes of primary school.

ABSTRACT

Diese Diplomarbeit beschäftigt sich mit der Problematik des sozialen Klimas in einer Schulklasse der Grundschule. Die Qualität des sozialen Klimas beeinflusst im hohen Maße das Leben des Lehrers und der Schüler, die Effizienz der Erziehungs- und Bildungswirkung sowohl der Schulklasse als auch der ganzen Schule.

Der theoretische Teil definiert die Begriffe soziale Gruppe, soziales Klima der Klasse und Schule. Es betrachte ihre gegenseitige Beeinflussung, die Möglichkeiten der Einflussnahme des Lehrers auf das soziale Klima.

Die Forschung hatte das Ziel, das soziale Klima in drei parallelen Klassen der Grundschule festzustellen, ausführlich zu analysieren und zu vergleichen.

OBSAH

I. ÚVOD	1
II. TEORETICKÁ ČÁST	3
1. Sociální klima třídy a faktory, které ho ovlivňují	3
1. 1. Sociální skupina	3
1. 2. Školní třída jako sociální skupina	5
1. 3. Sociální klima školní třídy	6
1. 4. Faktory, které ovlivňují sociální klima školní třídy	13
1. 4. 1. Osobnost učitele	13
1. 4. 2. Vzhled učebny	18
1. 4. 3. Složení třídy	19
2. Vliv sociálního klimatu školy na klima třídy	20
2. 1. Sociální klima školy	20
2. 2. Vliv školního klimatu na klima třídy	26
3. Možnosti ovlivňování sociálního klimatu třídy učitelem	27
3. 1. Pedagogické zásahy učitele	28
3. 2. Příklady postupů vedoucích ke zlepšení klimatu	28
4. Vliv sociálního klimatu na školní výkon žáků	30
4. 1. Vliv učitelovy osobnosti	31
4. 2. Vliv vzhledu učebny	33
4. 3. Vliv složení třídy	33
III. PRAKTICKÁ ČÁST	35
1. Cíl výzkumu a výzkumné problémy	35
1. 1. Cíl výzkumu	35
1. 2. Výzkumné problémy	36
2. Charakteristika výzkumného vzorku	37
2. 1. Město a škola	37
2. 2. Třídy	38
3. Metoda výzkumu	39
3. 1. Dotazník	39
3. 2. Dotazník Naše třída	41
3. 3. Měření sociálního klimatu	42

4. Prezentace výsledků a interpretace	44
4. 1. Prezentace výsledků	44
4. 1. 1. Třída 5.A	44
4. 1. 2. Třída 5.B	46
4. 1. 3. Třída 5.C	48
4. 1. 4. Porovnání tříd	49
4. 2. Interpretace	51
4. 2. 1. Interpretace výzkumných problémů	52
IV. ZÁVĚR	54
V. POUŽITÁ LITERATURA	56
 VI. PŘÍLOHA	

I. ÚVOD

Každý člověk prochází po celý svůj život různými sociálními skupinami. Ta základní, do které se rodíme, je rodina, a následují mateřská škola, základní škola, střední škola nebo učiliště, případně i škola vysoká. K tomuto výčtu různých stupňů škol je také nutno dodat, že sociálními skupinami jsou i zájmové kroužky, lidové školy umění a podobně. V dospělosti jsou to různé pracovní kolektivy a v neposlední řadě jsme všichni členy naší společnosti.

Všechny jmenované i další nejmenované sociální skupiny mají velký vliv na rozvoj osobnosti člověka. K tomu, aby byla lidská osobnost co nejkvalitnější, přispívá i dobré, kvalitní sociální klima panující v jednotlivých sociálních skupinách.

Na prvním stupni základní školy prožije žák pět let, během nichž se z vrozených dispozic začínají utvářet dovednosti a schopnosti. Nejde jen o schopnost číst, psát a počítat, ale také o schopnost vytvářet a upevňovat sociální vazby, ať již s učitelem nebo se spolužáky. Proto je toto období v životě člověka velmi důležité.

Kvalita sociálního klimatu třídy hraje v tomto období důležitou roli. Pokud ve třídě panuje dobré klima, je předpoklad, že i školní úspěšnost žáků bude vyšší než ve třídě, kde je sociální klima horší nebo dokonce špatné. Proto by mělo být v zájmu každého učitele, aby věděl, jak je na tom právě ta jeho třída, a také aby věděl, jakým způsobem může sociální klima ovlivňovat k lepšímu.

Cílem této práce je zkoumání sociálního klimatu ve třech paralelních třídách pátého ročníku, podrobná analýza výsledků

a jejich porovnání, jakož i srovnání sociálního klimatu jednotlivých tříd z pohledu žáků a z pohledu jejich učitele.

Tato práce může být určitým návodem či pomocnou silou pro všechny učitele, kterým jde nejen o to, aby jeho žáci měli co nejlepší znalosti, ale také o to, aby se ve své třídě cítili dobře a bezpečně.

II. TEORETICKÁ ČÁST

1. Sociální klima třídy a faktory, které ho ovlivňují

1. 1. Sociální skupina

Skupinu tvoří určitý počet lidí, jejichž činnost směřuje po delší dobu ke společným cílům. Z cílů vyplývá podobnost hierarchie hodnot členů skupiny. Cílů se dosahuje déleodobou interakcí a kooperací, jež se řídí skupinovými normami a při nichž se vytváří relativně stálá struktura vztahů mezi členy skupiny. To znamená, že jednotlivci zaujímají různé pozice a přijímají role.

Skupiny dělíme podle různých hledisek.

Hledisko početnosti dělí skupiny na

- malé, mezi něž řadíme partu kamarádů, ale také školní třídu. Znakem malé sociální skupiny jsou intenzivní interpersonální vztahy mezi všemi členy
- velké, kam patří například škola či společenská třída. Studium velkých sociálních skupin je předmětem oborů sociologie.

Z hlediska vzniku a doby trvání dělíme skupiny na

- neformální, v nichž převažuje činnost vedoucí k uspokojování potřeb jejich členů bez explicitního vztahu k širším společenským úkolům. Vznikají spontánně, přesto je jejich činnost závislá na společnosti, do níž patří a již spoluvytvářejí
- formální, jež jsou součástí organizace nebo instituce. Cíle jsou určeny institucí a přesahují individuální potřeby členů. Patří sem například škola, třída a pracovní skupina.

Podle předmětu a druhu činnosti existují skupiny

- pracovní, jejichž hlavními znaky jsou efektivita a produktivita, kooperace vedoucí ke kohezi
- výchovné, jejichž hlavním cílem je učení, případně reedukace. Znakem výchovných skupin je uspokojování sociálních a kognitivních potřeb a negativní motivace ve formě trestu
- hrové, kde hlavním cílem je "činnost pro potěšení"
- mezosobně interakční, jejichž hlavním cílem činnosti je vzájemný sociální kontakt.

Jak již bylo řečeno výše, v každé sociální skupině zauímají její členové určité role a pozice.

Role je souborem specifického, skupinou očekávaného chování, určeného zvláštními normami a souvisejícího se specifickými úkoly jedince.

Z jiného pohledu je role souborem věcně interpersonálních vztahů jedince k ostatním členům skupiny, vyplývajícím z úkolů daných rolí.

V každé sociální skupině vždy musí existovat vedoucí role. Pokud jde o sociální skupinu formální, člověk ve vedoucí roli je označován jako vedoucí, případně šéf. V neformální skupině je jedinec ve vedoucí roli označován jako vůdce.

Napětí mezi jednotlivými rolemi může vést ke konfliktu rolí.

Pozice (status) je označení pro rozdíly mezi členy skupiny z hlediska jejich významu ve skupině.

Známe pozice:

- podle kompetence
- podle podílu na řízení, tedy podle vlivu
- podle intenzity interindividuální komunikace, neboli podle oblíbenosti

1. 2. Školní třída jako sociální skupina

Školní třída je skupinou, do níž je žák relativně trvale začleněn, a která má možnost dlouhodobého a přímého socializačního působení.

Z hlediska socializace žáka vrstevnické vztahy ve školní třídě:

- prohlubují a strukturují sociální zkušenost, s jejich pomocí se rozvíjejí mezilidské interakce a vztahy,
- formují a rozvíjejí dovednosti, návyky, postoje, hodnoty, které se projevují v reálném životě jedince, vrstevnické vztahy ve škole představují cvičné pole pro způsoby chování žáka
- mají "moc" působit výchovně – záleží zde také na učiteli, jak dovede využít vlivu celé vrstevnické skupiny pro vzdělávací cíle
- rozvíjejí sociální stránky osobnosti – empatii, komunikaci, kooperaci atd.

Školní třída splňuje kritéria, kterými sociální psychologie vymezuje malou sociální skupinu. Tvoří ji určitý počet jedinců, kteří společně vykonávají činnosti vedoucí ke společným cílům, jsou v dlouhodobé interakci a uvědomují si vzájemnou pospolitost. Její členové se řídí skupinovými normami, zaujímají různé pozice i role za relativně stálé struktury vztahů.

Stav i vývoj školní třídy jako malé sociální skupiny ovlivňuje kromě interpersonálních vztahů, obsahu učiva a institucionálních podmínek i řada nezávislých proměnných, například:

- početnost školní třídy, jež souvisí s kohezí skupiny a je významným činitelem její dynamiky

- intersexuální rozdíly, neboť interakce mezi dívkami a chlapci mají jiný charakter
- věkové zvláštnosti – v různých věkových obdobích má vrstevnická skupina jiný význam pro svého člena a jinak je příslušnost ke skupině prožívána
- školní dispozice žáků – diferenciací žáků, problematika žáků a tříd talentovaných a nadaných, tříd žáků handicapovaných (zdravotně nebo sociokulturně) a jejich integrace nebo inkluze.

1. 3. Sociální klima školní třídy

V Pedagogickém slovníku (Průcha, Walterová, Mareš, 1995) je klima třídy vymezeno jako sociálně-psychologická proměnná, představující dlouhodobější sociálně emocionální naladění, zobecněné postoje a vztahy, emocionální odpovědi žáků dané třídy na události ve třídě, včetně pedagogického působení učitelů.

V knize Aplikovaná sociální psychologie (Výrost, Slaměník, 1998) autoři uvádějí, že klima ve školní třídě vzniká jako výsledek vzájemného působení učitelů a žáků v určitém prostředí. Jeho podstatou jsou vzájemné vztahy. Klima je trvalejší sociální a emoční charakteristikou školní třídy.

Klima školní třídy se projevuje například v soudržnosti třídy, ve vzájemné toleranci a snášenlivosti žáků, v přizpůsobivosti třídy zátěži nebo novým podmínkám, ve vztahu k učitelům i k učení.

Podle knihy Škola jako sociální útvar (Prokop, 1996) se klima třídy týká jednak emočního ladění interakce učitele a žáků (emočních vztahů), jednak rozdělení moci, stylů řízení, kladení požadavků a jejich kontroly.

Existují tři základní typy klimatu ve školní třídě:

1. *Klima neosobní profesionality*, které vytváří prostředí třídy orientované na výkon.
2. *Klima interpersonální shody*, které vytváří prostředí třídy orientované na spolupráci.
3. *Klima institucionalizovaného pořádku*, které vytváří prostředí třídy orientované na dodržování řádu.

Školní úspěšnost a neúspěšnost žáka, jeho vhodné či nevhodné chování vůči spolužákům i vůči učiteli – to všechno jsou proměnné, které nejsou ovlivňovány jen osobnostními zvláštnostmi žáka jako jednotlivce, ale také školním mikrosociálním prostředím (prostředím školy, třídy apod.). Pokud jde o školní třídu, vzniká v ní specifická sociálněpsychologická proměnná, která se označuje jako sociální klima školní třídy.

Klima společně vytvářejí všichni žáci navštěvující danou školní třídu, skupiny žáků, na něž se třída zpravidla člení, jedinci stojící mimo tyto skupiny, jednotliví žáci, učitelé vyučující třídu. Označujeme je souhrnným názvem aktéři klimatu.

Obsahově termín klima třídy zahrnuje ustálené postupy vnímání, hodnocení a reagování všech výše zmíněných aktérů na to, co se ve třídě odehrálo, co se právě odehrává nebo co se má v budoucnu odehrát. Důraz je kladen na to, jak klima vidí a interpretují sami aktéři, tedy na “subjektivní” aspekty klimatu, nikoli na to, jaké klima “objektivně” je.

Časově termín sociální klima označuje jevy dlouhodobé, typické pro danou třídu a učitele po několik měsíců či let, na rozdíl od atmosféry třídy, která je jevem krátkodobým, situačně podmíněným, mění se během vyučovacího dne, či dokonce jedné vyučovací hodiny.

Každá třída se chová při vyučování i o přestávce trochu jinak, probírání téhož učiva probíhá v paralelních třídách téhož postupného ročníku odlišně. Je to tím, že každá třída má své zvláštnosti, vytváří specifické klima pro práci učitele. Může to být klima pozorné spolupráce, radosti z poznání, nebo klima povrchnosti při učení, lhostejnosti k poznání. Učitelé toto vnímají, dělí se o své poznatky s kolegy a tímto způsobem vzniká specifická "pověst třídy" v učitelském sboru.

Také každý učitel se chová při vyučování i o přestávce trochu jinak, probírání učiva téhož předmětu probíhá u učitelů stejné aprobace odlišně. I každý učitel má totiž své zvláštnosti, které projevuje navenek, ať vyučuje v kterékoliv třídě. Tak i učitel vytváří specifické klima pro žákovské učení a chování. Může to být klima plné pohody, chuti do práce, ale také napětí, strachu, přetěžování či lhostejnosti ke všemu. Může to však být i klima tvrdého soutěžení, bezohlednosti, nepřátelství až nenávisti vůči některým jednotlivcům nebo většině třídy. Proto stejná třída reaguje na různé učitele odlišným způsobem.

Každá třída se vůči svým členům chová jinak před vyučováním, během něj, o přestávce a po vyučování. Jsou třídy, kam se většina žáků těší, kde se cítí dobře. Existují však také třídy, které tvrdě diktují svým členům, co smějí či nesmějí dělat. Někteří žáci jsou nešťastní být jen z pouhého pomyšlení, že do této třídy znovu musí jít, protože zde zažívají posměch, slovní či fyzické napadání, systematické šikanování. Zpravidla o tom nevědí vyučující ani rodiče, dokud dítě nezareaguje nějakým zoufalým činem.

Ze zkušeností školních speciálních pedagogů, školních nebo poradenských psychologů či výchovných poradců vyplývá,

že mnohé potíže s prospěchem a chováním jednotlivců není možné dobře diagnostikovat a napravovat, pokud nejsou k dispozici spolehlivé údaje o klimatu třídy, kterou jejich klienti navštěvují. Existují třídy, v nichž fyzicky slabší žáci s odlišným názorem trpí agresivitou spolužáků. Existují třídy, v nichž převládá skupinové normy jdoucí proti škole, proti učitelům i proti rodičům. Existují typy vyučujících, jejichž negativní působení vyvolává v žácích psychická mikrotraumata, která mohou mít velké dosahy pro jejich zdraví a další životní cestu.

V současné době se již v oblasti zkoumání sociálního klimatu objevují dílčí výzkumné sondy. Je opravdu nutné se klimatem třídy a školy hlouběji zabývat a následně ho zlepšovat.

Klima ve školní třídě lze chápat pouze v environmentálních, sociálněpsychologických, sociologických a kulturních souvislostech. Na základě toho se objevovaly různé taxonomie, které se snažily vytvořit určité hierarchický systém.

Jeden z takových pokusů reprezentují autoři Tagiuri (1968) a Anderson (1982), kteří rozlišují čtyři hierarchické úrovně:

1. *ekologie*: charakteristika budovy, v níž se odehrává výuka
2. *prostředí*: charakteristiky učitelů (délka praxe apod.) a žáků (věk, pohlaví, sociální status apod.)
3. *sociální systém*: vztahy mezi klíčovými účastníky, sociální komunikace, podíl na rozhodování atd.)
4. *kultura*: hodnoty a hodnotové systémy, učitelova zaangażovanost na rozvoji žáků, míra důrazu na kooperaci, jasnost a konzistentnost cílů apod.)

Autorem druhé taxonomie, která rozlišuje sedm úrovní, je Knowles (1985).

1. podmínky klimatu:

a) fyzikální prostředí – architektonické koncipování učebny a způsob jejího vybavení

b) psychologické prostředí – vzájemné respektování účastníků

- spolupráce účastníků
- možnost vzájemného spolehnutí
- vzájemná podpora, pomoc
- otevřenost a autentičnost
- potěšení a radost ze společenství
- humánnost, lidskost v jednání

2. zaangažovanost žáků na společné tvorbě plánů

3. zaangažování žáků na diagnostice vlastních potřeb

4. zaangažování žáků na definování cílů učení

5. zaangažování žáků na návrhu postupů při učení

6. pomoc žákům uskutečňovat navržený postup učení

7. zaangažovanost žáků na hodnocení průběhu a výsledků vlastního učení.

V současné době se problematika studia klimatu školní třídy rychle vyvíjí, objevují se stále nové přístupy k této problematice. Podle Aplikované sociální psychologie (Výrost, Slaměník, 1998) jsou dnes hlavní přístupy ke zkoumání klimatu tyto:

Sociometrický přístup – objektem studia je školní třída jako sociální skupina. Diagnostickou metodou je například sociometricko-ratingový dotazník (SORAD). Zjišťuje se jím koheze třídy, integrovanost třídy, sympatie mezi žáky ve třídě a

vliv žáků ve třídě, což je nezávisle proměnná. Závisle proměnnou jsou školní úspěšnost žáků, školní výkonnost jednotlivců i třídy jako celku, chování žáků i chování celé třídy.

Organizačně-sociologický přístup – objektem studia je školní třída jako organizační jednotka a učitel jako řídící pracovník. Diagnostickou metodou je standardizované pozorování průběhu pedagogické interakce. Badatele zajímá rozvoj týmové práce v hodině a redukování nejistoty žáků při plnění úkolů. Nezávisle proměnnou bývá širě používaných technologických vyučovacích postupů, míra pedagogické autority, prostor pro komunikaci mezi žáky. Výkonnost třídy jako celku a přírůstek žákovských výkonů v konkrétních vyučovacích předmětech je závisle proměnnou.

Interakční přístup – objektem studia je školní třída a učitel. Badatele zajímá interakce mezi učitelem a žáky v průběhu vyučovací hodiny. Diagnostickou metodou je standardizované pozorování, metody interakční analýzy, později metody počítačové, audiovizuální nahrávky interakce, jejich popis a rozbor. Nezávisle proměnnou bývá přímé a nepřímé působení učitele, závisle proměnnou pak výkonnost třídy a jednotlivých žáků, postoje žáků, efektivita učitelovy práce.

Pedagogicko-psychologický přístup – objektem studia je školní třída a učitel. Badatele zajímá spolupráce žáků ve třídě, kooperativní učení v malých skupinách. Diagnostickou metodou je například posuzovací škála Classroom Life Instrument (CLI). Nezávisle proměnnou je vzájemná sociální závislost žáků, sociální opora žáků, žákovské sebepojetí. Závisle proměnnou bývají výkonnost celé třídy a jednotlivců, postoje žáků k učivu, žákovské připisování příčin v případě úspěchu a neúspěchu.

Školně-etnografický přístup – objektem studia je školní třída, učitelé a celý přirozený život školy. Badatele zajímá, jak klima funguje, jak jej vnímají a hodnotí jeho aktéři. Diagnostickou metodou je zúčastněné pozorování, kdy badatel pobývá ve škole řadu měsíců či let, vede s žáky a učiteli rozhovory, které si nahrává, přepisuje do protokolů a analyzuje. U tohoto typu výzkumu nelze uvažovat o závisle a nezávisle proměnných.

Vývojověpsychologický přístup – objektem studia je žák jako osobnost a školní třída jako sociální prostředí, v němž se má osobnost rozvíjet. Badatel se zajímá o ontogenezi žáků v období prepuberty a puberty a používá soubor různorodých diagnostických metod. Nezávisle proměnnou bývá učitelovo řízení vyučovací hodiny, postupy ukázkující žáky, individuální přístup k žákům, způsob hodnocení žáků a vzájemné vztahy učitel – žáci. Závisle proměnnou je školní neúspěšnost, nezájem žáků o školu, negativní vnitřní motivace pro učení, žákovo snížené sebepojetí a zhoršené duševní zdraví.

Sociálněpsychologický a environmentalistický přístup – objektem studia je školní třída chápána jako prostředí pro učení, žáci dané třídy a vyučující, kteří ve třídě působí. Badatelé se zajímají o kvalitu klimatu, jeho strukturní složky, aktuální podobu klimatu i jeho preferovanou podobu. Diagnostickou metodou jsou posuzovací škály, které vyplňují sami aktéři. Nezávisle proměnné lze s určitým zjednodušením shrnout do tří skupin: vzájemné vztahy mezi aktéry, možnost osobního rozvoje, udržování i měnění daného systému. Závisle proměnné tvoří školní výkonnost třídy jako celku i jednotlivců a postoje žáků k učení.

1. 4. Faktory, které ovlivňují sociální klima školní třídy

Z hlediska podpory procesu učení žáků se za optimální považuje takové klima třídy, které je možno charakterizovat jako cílevědomé, orientované na úlohy, uvolněné, vřelé, podporující žáky a se smyslem pro pořádek. Takové klima napomáhá procesu učení tím, že vytvoří a udržuje kladné postoje žáků k výuce a k jejich vnitřní motivaci.

K vytvoření takto kladného klimatu je zapotřebí jak učitelových dovedností, tak i žáků a jejich učení. Z rozboru dovedností uplatňujících se při navození kladného klimatu třídy totiž vyplývá, že klima se do značné míry odvozuje od implicitních hodnot, kterými je výuka prostoupena.

1. 4. 1. Osobnost učitele

V několika studiích věnovaných klimatu třídy se upozorňuje na důležitost několika prvních hodin s novou třídou, a to právě z důvodu vytváření kladného klimatu třídy. Při porovnávání práce zkušených pedagogů s prací studentů učitelství bylo zjištěno, že zkušení učitelé:

- byli sebejistější, vřelejší a přátelštější
- pracovali v "podnikatelštějším" duchu
- poskytovali žákům více podnětů
- byli mobilnější
- více navazovali kontakt očima
- více využívali humoru
- jasněji stanovili pravidla chování pro své hodiny
- měli lépe upevněnou svou autoritu.

Všechny tyto charakteristiky pomohly mladým učitelům velmi rychle vytvořit fungující klima pro nastávající školní rok.

Důležitým rysem učitelových dovedností uplatňovaných při vytváření kladného klimatu třídy je podpora motivace žáků k učení. Rozlišme a vysvětleme nyní tři hlavní vlivy působící na motivaci žáků ve třídě.

A) Vnitřní motivace

Vnitřní motivace se týká toho, do jaké míry se žáci zapojují do činnosti, aby uspokojili svou zvědavost a zájem o probírané téma nebo aby získali schopnosti a dovednosti při plnění požadavků, které jsou na ně kladeny. Jinými slovy záleží na tom, do jaké míry jsou pro ně samotné učební činnosti podnětem k vyvíjenému úsilí. V tomto případě je získání daných dovedností cílem samo o sobě, nikoli prostředkem k dosažení dalších cílů.

Mezi strategie, které využívají vnitřní motivace žáků, patří výběr témat, která budou pro žáky pravděpodobně zajímavá, zejména pokud nějak souvisí s jejich vlastními zkušenostmi. Mnoho také mohou nabídnout různé hry, které vyžadují aktivní zapojení a spolupráci žáků.

Podpořit vnitřní motivaci žáků lze pravidelně poskytovanou zpětnou vazbou o rozvoji jejich dovedností a schopností, či poukázáním na to, co nového mohou nyní pochopit v porovnání s mírou porozumění, kterou měli před začátkem práce na daných úkolech.

B) Vnější motivace

Vnější motivací rozumíme účast na činnosti proto, aby určitý jedinec dosáhl určitého cíle, který mu skýtá určitou odměnu z hlediska samotného úkolu. Zapojení do činnosti je v tomto případě prostředkem k dosažení jiného cíle, například pochvaly od rodičů nebo od učitele, úcty a obdivu spolužáků, vyhnutí se nepříjemným následkům neúspěchu.

Přestože vnitřní a vnější motivace jsou často stavěny proti sobě, jsou v podstatě slučitelné. Mnozí žáci mají vysokou vnitřní i vnější motivaci pro zapojení do určitého úkolu.

Mezi strategie využívající vnější motivace žáků patří spojování vynaloženého úsilí a dosaženého úspěchu s hmotnými odměnami a výhodami. Musíme však pečlivě dbát na to, aby odměny i výhody byly pro žáky skutečně žádoucí a aby nepodkopávaly jejich vnější motivaci, či aby nezpůsobovaly odcizení žáků, kteří přes veškerou snahu této odměny nedosáhli.

Vnější motivaci lze posílit i tím, když žáky upozorníme, čím je probíraná činnost užitečná a důležitá a jak souvisí s jejich potřebami. Může jít o potřeby krátkodobé, například kvalifikace pro další studium, nebo o potřeby dlouhodobé, což je například nutnost vyrovnat se úspěšně s požadavky, které klade život na dospělého jedince nebo touha realizovat budoucí kariéru.

C) Očekávání úspěchu

Očekávání úspěchu se týká toho, do jaké míry žáci cítí, že v určité činnosti budou mít pravděpodobně úspěch. Je zajímavé, že ne všechny úkoly, u nichž žáci předpokládají svůj úspěch, jsou motivující. O příliš jednoduchých úkolech si žáci mohou myslet, že nestojí za námahu – jediné když k jejich splnění mají navíc vnější důvod. Z výzkumů vyplývá, že nejlépe žáky motivují takové úkoly, které žáci vnímají jako výzvu – tedy obtížné, ale dosažitelné.

Mezi strategie, které využívají očekávání úspěchu žáků, patří zadávání takových úkolů, které jsou pro žáky přiměřeně náročné a zároveň jim poskytují reálnou naději na úspěch. Učitelova pomoc a očekávání musí vyjadřovat důvěru v žáky a přesvědčení, že se jim s patřičnou dávkou úsilí dílo podaří.

Také je důležité vštěpovat žákům myšlenku, že úspěch je v jejich rukou, a že si musejí všimnout, jak k úkolům přistupují, jak jsou vytrvalí, a že jejich ochota trvale se snažit se nedá ničím nahradit.

Vytvoření kladného klimatu ve třídě hodně závisí na tom, jaké vztahy s žáky navážíme. Žáci se budou nejefektivněji učit v prostředí, kde jsou vztahy založeny na vzájemné úctě a kontaktu.

Pro vytvoření vzájemné úcty je do značné míry podstatné, aby žáci z našich činů zřetelně poznali, že jsme jako učitelé kompetentní, a že se zajímáme o jejich pokrok.

Dobrý kontakt vytváříme, když dáme žákům najevo, že chápeme jejich osobní názory, sdílíme je s nimi a vážíme si jich. Jinými slovy je důležité, aby učitel měl schopnost empatie a emoční vřelost.

Dovednosti uplatňující se při vytváření ovzduší vzájemné úcty a kontaktu jsou ve školách vysoce ceněny, protože mají významný vliv i na celkové klima ve škole.

Z hlediska autority učitele rozlišujeme tři základní výchovné styly:

- **autokratický** (dříve autoritativní)
- **liberální**
- **demokratický**

V následujícím přehledu vidíme, jak který výchovný styl působí na žáky.

STYL AUTOKRATICKÝ

- a) řízení žákovy činnosti – silné řízení, nedává prostor pro samostatnost, příkazy pro každý krok
- b) vedení ke kázni – přímé vedení, převaha trestů, příkazy, zákazy

- c) sociální klima – u silnějších jedinců může dojít až ke vzdoru
- d) komunikace – jednosměrná, chybí zpětná vazba, vzniká riziko šikany
- e) vliv na osobnost žáka – řízenost, může vzniknout odpor ze strany žáka

STYL LIBERÁLNÍ

- a) řízení žákovy činnosti – slabé
- b) vedení ke kázi – takzvanou "metodou přirozených následků" – ponechání volnosti k experimentování
- c) sociální klima – možnost zneužití učitelovy benevolence
- d) komunikace – z iniciativy žáků
- e) vliv na osobnost žáka – nízký výkon může vést ke vzniku individualismu až sobectví

STYL DEMOKRATICKÝ

- a) řízení žákovy činnosti – střední
- b) vedení ke kázi – žáci a učitelé společně stanovují pravidla, nepřímé vedení, vlastní příklad, kladná motivace
- c) sociální klima – kladné prožitky, klima uvolněné, radostné
- d) komunikace – oboustranná
- e) vliv na osobnost žáka – optimální podmínky pro rozvoj

Jak je z přehledu zřejmé, ideálním výchovným stylem by byl styl demokratický. Zde je však nutno podotknout, že v pedagogické praxi se nikdy nevyskytuje výchovný styl v čisté podobě. Důležité je, aby veškeré působení na žáka vedlo u něj ke vzniku a rozvoji samostatnosti a odpovědnosti.

Pro vytváření kladného sociálního klimatu třídy je rovněž důležité, zda a jak učitel podněcuje žáky k participaci na výuce

a školním dění. Vhodným způsobem je například umožnit žákům samostatnou (avšak zpočátku kontrolovanou) přípravu na soutěže, které jsou žáky velmi oblíbené. Také lze žáky zapojit do hodnocení práce spolužáků. Žáci se tak učí vyjádřit svůj názor, ale také to, že se nesmí nechat ovlivnit svým subjektivním názorem na osobu, jejíž práci hodnotí.

1. 4. 2. Vzhled učebny

Klima třídy významnou měrou ovlivňuje vzhled učebny včetně uspořádání zařízení a dokonce i vzhledu učitele a žáků.

Čistá a dobře udržovaná učebna s potřebnými pomůckami, útulná, světlá a dobře větraná, napomáhá vzniku kladného přístupu žáků k výuce a očekávání kladných zkušeností u žáků. Pozitivnímu duševnímu naladění napomáhá také správné rozmístění obrazů a dalších vizuálních pomůcek, které souvisejí s typem práce realizovaným v učebně. Vystavené žákovské práce naznačují hrdost na dosažené výsledky a zároveň působí jako motivační prvek.

Světlost, prostornost a vzdušnost učeben mnoha novějších škol je na dobré úrovni. V současné době se snad již jen v minimální míře využívají provizorní budovy či prostory, které jsou v havarijním stavu.

Přestože základní charakter učebny je vždy částečně závislý na celkovém charakteru školy, má každý učitel možnost vzhled vlastní třídy v mnohém zlepšit. Na prvním stupni základní školy se sice v jedné učebně vyučuje většinou předmětů, přesto často lze vytvořit alespoň koutek pro jeden konkrétní předmět. Dnes to nejčastěji bývá koutek přírody, ať s květinami či s drobnými živočichy.

Uspořádání učebny by mělo být zaměřeno na funkci, jakou bude učebna plnit. V tradičních učebnách, v nichž je kladen důraz na frontální výuku, jsou nejvhodnější obvyklé řady lavic. Učitele mnohdy svazuje nepoměr mezi velikostí učebny a počtem žáků.

Velmi důležité je také udržovat učebnu v čistém a upraveném stavu. Na žáky může mít stav třídy značný vliv, ať do ní vstupují na začátku prvního dne školního roku či po přestávce.

Učitelův vzhled hodně vypovídá o tom, jakou péči a pozornost celkově věnuje prezentaci. Nejvhodnější je přizpůsobit se zvyklostem školy. Zásadnější odchylky od normy by žáci pravděpodobně nesprávně pochopili. Avšak určitá míra odklonu ke směru, jenž považujeme za vhodný z pedagogického hlediska, je přijatelná a žádoucí.

Přestože vzhled žáků můžeme z různých důvodů ovlivňovat minimálně, vždy musíme trvat na tom, že žák má přijít do školy vhodně a řádně upraven. Rovněž je nutné, především z hlediska hygieny, aby měl žák vhodné převlečení na hodiny tělesné výchovy, případně také pracovní činnosti či výtvarné výchovy.

1. 4. 3. Složení třídy

Pokud jsou žáci rozděleni do tříd podle dosahovaných výsledků, ovlivní to nepochybně úroveň toho, co budou žáci očekávat od sebe a co bude od nich očekávat učitel.

Jestliže jsou spolu v jedné třídě žáci s různými schopnostmi, často to vypovídá o stejné osobnostní hodnotě všech žáků.

Dalším důležitým faktorem složení kolektivu třídy je původ žáků z různých společenských vrstev, etnických skupin a určitý poměr "zdravých" a postižených žáků či žáků s poruchami učení.

Všechny tyto faktory mají významný vliv na vyučování a učení a zároveň významným způsobem ovlivňují klima třídy. Jako klíčový faktor zde stojí dovednost učitele vybudovat vzájemnou úctu a kontakt s přihlédnutím ke složení třídy. Důležitým prvkem učitelových dovedností vytvořit kladné klima třídy je citlivost na to, jak jeho chování zapůsobí na žáky, a citlivost na kontext, v němž se výuka odehrává.

2. Vliv sociálního klimatu školy na klima třídy

2. 1. Sociální klima školy

Při popisu sociálněpsychologických jevů se můžeme setkat s termíny prostředí, klima, atmosféra. Obvykle se k těmto termínům připojují přívlastky typu: edukační, sociální, emocionální, psychologický a podobně, čímž vzniknou desítky terminologických variant. V souvislosti se školou se také objevují termíny étos školy nebo širěji chápaná kultura školy.

Přibližme si nyní tyto tři termíny.

Prostředí školy je nejobecnější termín, má široký rozsah. Netýká se pouze aspektů sociálněpsychologických, ale zahrnuje mimo ně také například:

- aspekty architektonické. Dá se říci, že dobře koncipované architektonické řešení školy může vytvářet prostředí příznivé pro učení žáků i vztahy mezi nimi.

- aspekty hygienické. Některé lékařské výzkumy naznačují například vyšší koncentrace některých prachových částic ve třídě oproti venkovnímu prostředí.
- aspekty ergonomické. Sem patří například podoba a velikost školního nábytku a uspořádání pracovních míst učitelů a žáků.
- aspekty organizační, čímž jsou myšleny počty žáků a učitelů vzhledem ke kapacitě a dispozici školy a řešení provozních situací v rámci školy.

Sociální klima školy označuje dlouhodobé jevy, typické právě pro danou školu. Tvůrci, aktéry sociálního klimatu školy jsou vedení školy, učitelský sbor, učitelé jako jednotlivci, žáci jednotlivých ročníků, konkrétní školní třídy, další zaměstnanci školy. Do sociálního klimatu školy vstupují jeho dílčí složky, k nimž patří klima učitelského sboru a klima jednotlivých školních tříd.

Sociální atmosféra školy je termín s relativně užším rozsahem. Atmosféra je jev krátkodobý, situačně podmíněný, mění se během vyučovacího dne nebo týdne. Řádově trvají jevy desítky minut, hodiny až dny. Jako příklady uveďme atmosféru školy o velké přestávce, při rozdávání vysvědčení, po těžkém úrazu či úmrtí žáka nebo učitele.

Zde je nutno dodat, že v zahraničí se mnohdy pojmy prostředí, klima, atmosféra užívají téměř jako synonyma. My to však nepovažujeme za vhodné, o čemž jsme se právě přesvědčili podrobnějším výkladem jednotlivých pojmů. Nyní se tedy budeme zabývat sociálním klimatem školy.

Obsahově zahrnuje termín klima ustálené postupy vnímání, prožívání, hodnocení všemi aktéry školy toho, co se ve škole odehrálo, co se právě odehrává a co se má v budoucnu odehrát. Důležité je také reagování všech aktérů na tyto skutečnosti.

Důraz je položen na to, jak vidí a interpretují klima sami aktéři, a to z prostého důvodu: pro uvažování, zaujímání postojů, jednání a hodnocení tohoto jednání je mnohem důležitější subjektivní pohled aktérů na školu.

Naprosto přesná definice sociálního klimatu školy doposud neexistuje. Pokud se týká proměnných, setkáváme se především s těmito:

- zařízení školy
- procesy probíhající ve škole
- způsob řízení školy
- důraz typický pro danou školu
- učitelská oddanost škole a pedagogické práci
- zvláštnosti žáků školy
- zvláštnosti učitelského sboru
- způsob řízení výuky učiteli
- morální kvalita učitelů

Jak jsme již uvedli, je obtížné vymezit klíčový pojem sociální klima školy. Různí autoři přistupují k tomuto složitému jevu po svém a akcentují jeho odlišné aspekty. V odborné literatuře se často vyskytují následující teoretické přístupy.

Přístup zaměřený na vedení a organizaci školy. V rámci tohoto přístupu ovlivňují fungování školy čtyři faktory:

1. Lidé ve škole, tedy vedení školy, učitelé, žáci a další zaměstnanci školy – mají své představy o škole, vstupují do ní se svými přáními a aspiracemi.
2. Vzdělávací program školy, koncepce její práce – cíle, osnovy, používané výchovné a vzdělávací metody, způsob vytváření tříd a skupin, poradenský systém školy.
3. Organizační systém školy: způsob organizování chodu školy, dělba práce mezi vedením školy a učitelským sborem.
4. Okolí školy: způsob organizace školství, způsob financování školy, vztahy ke školské správě, vztahy s jinými školami, spolupráce s rodiči a s komunitou, v níž se škola nachází.

Přechodem mezi tímto a následujícím přístupem je model, který počítá ke klíčovým determinantám klimatu školy pět prvků, a to:

- ředitelovo vstřícné chování vůči učitelům
- ředitelovo direktivní jednání vůči učitelům
- zaujetí učitele pedagogickou prací
- frustrovanost učitelů
- učitelovo přátelské chování ke kolegům.

První čtyři složky tohoto modelu je možné seskupit do ukazatelů, které vypovídají o tom, nakolik je klima školy otevřené či uzavřené.

Otevřené klima školy se vyznačuje vzájemnou důvěrou a zaujetím učitele pro pedagogickou práci. Ředitel školy jde svým podřízeným příkladem, učitelé s vedením školy spolupracují a pomáhají si také navzájem. Pravidla chodu školy jsou zřetelná a stálá, povinnosti lidí a jejich potřeby jsou citlivě vyvažovány. Chování učitelského sboru je otevřené a nepředstírané.

Pro **uzavřené klima školy** je typická vzájemná nedůvěra, nechut' učitelů angažovat se v pedagogické práci. Ředitel řídí školu byrokratickým způsobem, formálně a neosobně. Nejeví pochopení pro své podřízené, lpí na nepodstatných věcech, neocení kvalitní práci. Takové ředitelovo chování a jednání vyvolává u učitelů frustraci z pobytu ve škole, lhostejnost k pedagogickým výsledkům, někdy až apatii.

Přístupy zaměřené na učitelský sbor, v nichž je důraz kladen na učitelský sbor, jeho podíl na chodu školy a jeho fungování.

Těchto teorií je celá řada a bývají složité. Proto si přiblížíme jen několik jednodušších teorií.

Některé mají jen dvě konstitutivní složky, a to způsob výuky ve škole a způsob řízení školy a výuky.

U tříložkové teorie přibývá navíc vyjednávání mezi vedením a zaměstnanci, což se týká platu a jeho složek, způsobu odměňování a stížností.

Další teoretický přístup vychází z pojmů dělba vlivu a dělba moci ve škole a podíl učitelského sboru na klimatu školy. Základní úvaha vychází z následujících otázek:

Mají učitelé prostor pro to, aby uplatnili své schopnosti a kompetence ve škole?

Mají učitelé možnost podílet se na zásadních rozhodnutích, na řízení a kontrole chodu školy?

Jsou učitelé relativně nezávislí při rozhodování o svém osobním růstu?

Přímo ve školním prostředí provedli průzkum P. Shortová a J. Rinehart v roce 1992 a vyčlenili šest složek, které se podílejí na klimatu školy:

- podíl učitele na rozhodování o škole
- prostor pro osobní rozvoj učitele
- status učitele v dané škole
- učitelem vnímaná kvalita jeho pedagogické práce
- učitelova autonomie v rámci školy
- učitelův vliv v rámci školy.

Je jasné, že velmi důležitými proměnnými jsou také učitelova spokojenost v povolání a způsob, jakým vnímá a hodnotí kvalitu své pedagogické práce.

Přístupy zaměřené na vztahovou dimenzi kladou důraz na vztahy mezi učitelem a žáky a vztahy mezi školou a rodiči.

Pokud jde o samotné psychologické klima, rozlišují odborníci dvě dimenze – cílovou a vztahovou.

Cílová dimenze

Odborníci tvrdí, že způsob pedagogické práce se odvozuje od toho, jak škola chápe smysl výchovy a vzdělávání, žákovský úspěch, jinými slovy jaké cíle si škola klade.

Vztahová dimenze

se týká sociálních souvislostí dění ve škole. Jde kupříkladu o pozitivní vztahy mezi učiteli a žáky, pocit sounáležitosti se školou u učitelů a žáků, oporu a pomoc, jež žákům poskytují učitelé a redukování strachu a úzkosti v mezilidských vztazích.

Komplexnější přístupy zahrnují tyto složky:

- sociodemografické složení žáků dané školy
- charakteristiky školy
- zahrnutí rodičů do chodu školy
- podpora žákovského učení při výuce
- spokojenost rodičů s prací školy.

Každá tato složka sestává z řady dalších složek. Například charakteristiky školy se člení do dvou typů.

Prvním jsou *strukturální charakteristiky školy*, mezi něž patří:

- kapacita školy v počtu žáků, které může vzdělávat
- aktuální využití kapacity školy
- počet žáků připadajících na jednu třídu školy
- počet žáků připadajících na jednoho učitele
- podíl učitelů a dalších vysokoškolsky vzdělaných lidí na celkovém počtu zaměstnanců školy
- kvalifikovanost učitelů školy
- průměrná délka pedagogické praxe učitelů školy
- počet žáků opakujících ročník.

Druhým typem strukturálních charakteristik školy jsou *sociálně-environmentální charakteristiky školy*, kam patří

- názory žáků na kvalitu vybavení školy
- názory žáků na vstřícnost a pomoc ze strany učitelů
- pocit bezpečí a jistoty žáků ve škole
- názory rodičů na klima panující ve škole.

2. 2. Vliv školního klimatu na klima třídy

Podle výše zmíněné teorie patří významné místo v klimatu školy také sociálnímu klimatu jednotlivých tříd, které, jak již bylo uvedeno, je vytvářeno kvalitou školní výuky, kvalitou vztahů mezi učiteli a žáky, uznáním žákova úsilí a snahy ze strany vyučujících.

Výstupem školy nejsou jen výkonové ukazatele, tedy známky, ale nezanedbatelným výstupem dění ve škole je

rovněž spokojenost žáků. Studie ukázaly, že na celkovou spokojenost talentovaných žáků má výrazný vliv právě spokojenost se školou, s klimatem konkrétní školy, kterou navštěvují. Je tedy zřejmé, že pro rozvoj jejich nadání je velmi důležitý pocit pohody plynoucí z dobrého klimatu školy.

Škola sama je zasazena do určitého sociálního prostředí, pracuje v určité komunitě, v určitém regionu a státě. Občas se objevují zjednodušující úvahy o tom, že dobré sociální prostředí, v němž škola funguje, navozuje dobré klima, špatné sociální prostředí navozuje špatné klima ve škole. Výzkumy v zahraničí však prokázaly, že rozdíly mezi žáky navzájem bývají větší než rozdíly dané školou a rozdíly dané komunitou. Nedá se tedy říci, že by špatná komunita plodila jen špatné žáky, a že by tedy v dané lokalitě musely fungovat špatné školy se špatným klimatem.

3. Možnosti ovlivňování sociálního klimatu třídy učitelem

Předpokladem dobrého vedení školní třídy je průběžné poznávání a diagnostika žáků i třídy jako skupiny. Navíc je třeba, aby si byl učitel vědom svého podílu na stavu třídy, důsledků svého vědomého i mimoděčného působení, aby diagnostiku třídy doplňoval autodiagnostikou.

Vlastní působení učitele má dvě základní formy:

- přímé vedení třídy
- nepřímé ovlivňování jejího vzniku, vývoje a činnosti třídy jako sociální skupiny

3. 1. Pedagogické zásahy učitele

- a) regulace hromadného chování třídy a využití spontánního hromadného sociálního učení
- b) formování třídy jako výchovné skupiny učitelem za její vlastní aktivní spoluúčasti. Sem patří
 - konstituování třídy, neboli zasedací pořádek, přesazování, zavádění a dodržování pravidel chování a činnosti
 - hodnocení – je třeba uvážlivě vyslovovat přímé i nepřímé hodnotící poznámky a závěry. Zásadou při hodnocení by měly být vícedimenzionální struktury hodnot.
 - vytváření kooperativního klimatu s prvky zdravé soutěživosti s využitím sociálních potencialit třídy. Žádoucí jsou postupy respektující a vyvolávající skupinovou aktivitu, která vede ke kooperativní a zároveň zdravě soutěživé atmosféře.
 - restrukturační třídy, která je však vhodná spíše pro třídy druhého stupně základní školy a střední školy.

Tyto čtyři body patří mezi pedagogické zásahy a postupy, které programově podněcují rozvoj pozitivních skupinových a interpersonálních výchovně působících sil uvnitř třídy.

3. 2. Příklady postupů vedoucích ke zlepšení klimatu

Celosvětové zkušenosti naznačují, že klima třídy lze ovlivňovat ve všech jeho složkách, ne však stejnou měrou, ne rychle a ne bez spolupráce všech aktérů – učitelů i žáků. Jde o dlouhodobou záležitost, zpravidla několik měsíců.

Postup vedoucí ke zlepšení sociálního klimatu má řadu etap. Zde uvádíme deset základních, jak jsou uvedené v knize Komunikace ve škole (Mareš, Krivohlavý, 1995). Další si zkušený pedagog samozřejmě může odvodit sám.

1. Zjistit přání žáků, případně přání učitelů, týkající se sociálního klimatu dané třídy.
2. S nejméně týdenním odstupem zjistit aktuální stav klimatu, a to z pohledu žáků, případně i z pohledu učitelů.
3. Zjistit, ve kterých proměnných se nejvíce liší přání žáků od jejich aktuálního vnímání skutečnosti. Pokud byli dotazováni také učitelé, porovnat jejich přání s jejich pohledem na aktuální stav klimatu. Největší rozdíly potom naznačují oblasti, v nichž by si sami aktéři přáli změnu klimatu ve třídě.
4. Pokud jsou k dispozici údaje od žáků i učitelů působících v této třídě, vyplatí se porovnat rozdíly v přání učitelů a žáků, jakož i rozdíly ve vnímání aktuálního stavu učiteli i žáky. To totiž může vypovídat o nedorozuměních mezi učiteli a žáky, která začínají právě různým viděním týchž jevů ve třídě.
5. Rozhodnout o oblastech, v nichž by bylo třeba klima třídy rozhodně změnit k lepšímu, a dále vytipovat oblasti, kde je třeba alespoň udržet dosavadní stav.
6. Promyslet pedagogické postupy, které by dovolily zlepšit klima výuky. Protože každá proměnná vyžaduje poněkud odlišný postup, uvádíme zde několik námětů:
 - **vztahy mezi žáky ve třídě:** snažit se, aby soudržnost třídy vzrůstala, a aby celkově převažovala pozitivní orientace třídy. Organizovat i akce mimo třídu a mimo školu, aby se žáci a učitelé poznali v jiných sociálních kontextech, než je vyučování. Zařazovat do výuky situace, kdy žáci musí spíše spolupracovat nežli soutěžit (vyučování ve dvojicích a skupinové vyučování), Vést žáky, aby uměli vhodným způsobem řešit mezilidské konflikty. V neposlední řadě je nutné cíleně eliminovat ze života třídy projevy agrese a šikanování.
 - **zájem o průběh výuky:** učinit vyučování pro žáky zajímavější.

- zařazovat úlohy dokazující praktickou užitečnost učiva. Zadávat témata, která by žáky vedla k překračování školského kontextu, k navazování kontaktů s dalšími lidmi. Uspokojovat u žáků potřeby kompetence a potřebu autodeterminace (sebeurčení, sebeuplatnění).
 - **klid a pořádek ve třídě:** o přestávkách se žáci rádi baví, ale většina z nich si přeje, aby měli klid na práci a mohli se soustředit. Během vyučování může být veselo, ale je třeba postupně odstraňovat cílené rušení výuky, ať se týká provokování učitelů nebo spolužáků.
7. Provádět cílené zásahy do klimatu třídy, a to tak, že se současně intervenuje ve třídě i v učitelském sboru. Je třeba pozorovat reakce učitelů i žáků, průběžně vyhodnocovat účinnost zásahů a případně zásahy modifikovat.
 8. Intervence musí být adresné, citlivé, systematické a dlouhodobé. Nelze očekávat změny k lepšímu během několika dnů, ale spíše měsíců.
 9. Vyhodnotit účinnost zásahů pomocí některého dotazníku a současně formou rozhovorů se žáky i učiteli.
 10. Zjišťovat, nakolik jsou dosažené změny zafixované, a podporovat snahu udržet dlouhodobý charakter změn k lepšímu.

4. Vliv sociálního klimatu třídy na školní výkon žáků

Jak již bylo výše uvedeno, sociální klima školní třídy ovlivňuje několik faktorů:

- osobnost učitele
- vzhled učebny
- složení třídy.

Nyní se k těmto třem faktorům vrátíme z hlediska jejich vlivu na školní výkon žáků.

4. 1. Vliv učitelovy osobnosti

V Moderní pedagogice (Průcha, 1997) se autor zamýšlí nad osobnostními charakteristikami učitele, převzatými ze zahraničí (Windham, 1988). Jsou to tyto vlastnosti:

- stupeň učitelovy kvalifikace (dosaženého formálního vzdělání)
- rozsah výcviku
- specializace (v předmětech, v oborech)
- věk
- profesní zkušenost
- etnická příslušnost
- verbální schopnost
- postoje

Průcha vidí určité kontroverzní problémy například ve vztahu věku a profesní zkušenosti učitele. Empirické výzkumy tvrdí, že věk učitele či délka jeho služby není jednoznačně ve významné korelaci se vzdělávacími výsledky žáků. Z toho vyplývá, že nabývání profesní zkušenosti postupuje u učitelů jiným tempem než časová délka služby v profesi.

Na druhé straně jsou podle Průchy některé charakteristiky učitele, jejichž efekty pro edukační procesy jsou jednoznačně potvrzovány. Různé empirické výzkumy například prokázaly, že učitelova verbální, respektive komunikační schopnost je vedle učebnice a jiných didaktických textů asi nejsilnějším prostředkem podporujícím učení žáků ve školním prostředí.

Podle českých výzkumů (Pelikán, 1991. In: Průcha, 1997) závisí úroveň učitelovy pedagogické práce na:

- stupni a míře sociability učitele
- typu vzdělání
- oblibě ve sboru
- interakci se žáky a její úrovni
- odbornosti
- přiměřenosti klasifikace
- organizačních schopnostech
- míře tvořivosti

Jak bylo výše uvedeno, velkou roli v práci učitele mají verbální schopnosti, respektive interakce učitele se žáky. Pedagogická interakce je:

- a) **asymetrická** – je při ní dominantní učitel
- b) **dyadická** - probíhá mezi učitelem a žákem, přičemž na pozadí je celá třída
- c) **má formativní charakter**, tedy formujeme, ovlivňujeme ji osobnost žáka. Formativní charakter však závisí také na míře aktivity žáka či na pravidlech nebo normách, podle nichž interakce probíhá.

Do pedagogické interakce se promítá také mínění učitele o žákovi, a právě to může mít nesmírný vliv na školní výkon žáků.

Interakční bludný kruh vzestupný neboli Pygmalion efekt vzniká, pokud má učitel o žákovi kladné, dobré mínění. To se projeví v pozitivním přístupu k žákovi (učitel dává žákovi najevo, že mu věří, že ho přijímá, povzbuzuje žáka, nezdary přepisuje okolnostem), žákovi se zvyšuje sebevědomí a zlepšuje se.

Naproti tomu interakční bludný kruh sestupný neboli Golem efekt vychází z učitelova špatného mínění o žákovi. Žák je negativně hodnocen, což brzy sám očekává, přizpůsobuje se

tomuto přístupu a snižuje se jeho školní výkonnost. U mladších žáků navíc často dochází ke snížení nebo dokonce ztrátě sebevědomí.

4. 2. Vliv vzhledu učebny

Protože k této problematice bylo již výše řečeno hodně, jen si ve stručnosti shrňme, oč jde.

Kladné sociální klima navodí nejlépe prostorná, přehledná, světlá a hezky upravená učebna. Vhodné je rozmístění didaktických pomůcek (nástěnné tabule apod.). Pokud jsou v učebně rozmístěny také ukázky žakovských prací, vede to k hrdosti a zvyšování sebevědomí žáků, což má následně kladný vliv i na jejich školní výkon.

4.3. Vliv složení třídy

Na sociální klima třídy má v rámci složení třídy vliv několik faktorů:

- a) ***dosahované výsledky*** – pokud jsou žáci do tříd děleni podle tohoto faktoru, je v podstatě předem dáno, co lze v té které třídě od žáků očekávat. Žáci si na tuto situaci brzy zvyknou a buď vymizí třídní zdravá soutěživost, nebo se z jejich středu vymeze žák či skupinka žáků, kteří budou chtít být ještě lepší než ostatní. Tato situace však může vést k řevnivosti a mohla by vyvrcholit šikanou zaměřenou právě na tyto jedince.
- b) ***různé schopnosti*** – pokud jsou ve třídě žáci lepší, průměrní a horší, záleží, stejně jako ve všech ostatních případech, především na pedagogickém umu učitele. Ten nesmí dopustit, aby se lepší žáci cítili nadřazeně, povýšeně, a naopak ti horší byli ponižováni, zesměšňováni. Zvláště to platí v případě, že jsou ve třídě žáci nadaní nebo handicapovaní.

- c) **sexové rozdíly** – v naší republice si snad ani neumíme představit, že by tu existovaly třídy “dívčí” a “chlapecké”. Naopak považujeme za samozřejmé a přirozené, když máme třídy smíšené. Jistě je to vhodnější i pro žáky, neboť se přirozeně a nenásilně seznamují s chováním a reakcemi spolužáků obou pohlaví.

Závěrem lze shrnout, že dobré sociální klima ve třídě může přispět k větší snaze žáků a tím i k jejich lepším výkonům, kdežto pokud ve třídě panuje špatné sociální klima, může nastat situace, kdy žáci chodí do školy s nechutí, nejsou ochotni pořádně pracovat, což se projeví na jejich horších výkonech.

III. PRAKTICKÁ ČÁST

Zatímco teoretická část této práce se věnovala termínům vztahujícím se k sociálnímu klimatu a jejich vysvětlení, v praktické části provedeme samotný výzkum. Přiblížíme si cíl našeho výzkumu, charakteristiku výzkumného vzorku a použitou metodu výzkumu. Nakonec budeme prezentovat výsledky výzkumu, případně hledat faktory, které mohly náš výzkum negativně ovlivnit.

1. Cíl výzkumu a výzkumné problémy

1. 1. Cíl výzkumu

Sociální klima je pojem, se kterým bychom měli být velmi dobře seznámeni, a v zájmu žáků i našem vlastním bychom se měli snažit, aby sociální klima ve školních třídách bylo stále lepší.

V posledních letech probíhá ve školách sociometrický výzkum klimatu formou sociometricko-ratingového dotazníku (zkráceně SORAD). Objektem tohoto výzkumu je školní třída jako sociální skupina, ovšem bez učitele. Nezávisle proměnnou je koheze třídy, integrovanost třídy, sympatie mezi žáky ve třídě a vliv žáků ve třídě. Pomocí tohoto výzkumu zjistíme, kdo je ve třídě nejoblíbenější, na koho se lze spolehnout, kdo je takzvaný outsider. Jinak řečeno podle zjištěných výsledků můžeme usoudit na rozložení jednotlivých sociálních rolí v rámci školní třídy jako sociální skupiny.

Dnes je ke zkoumání sociálního klimatu školní třídy nejrozšířenější sociálněpsychologický a environmentalistický přístup. Objektem studia je zde školní třída chápána jako prostředí pro učení a žáci dané třídy i učitelé, kteří zde působí. Badatelé používají posuzovací škály zajímající se o kvalitu i strukturu klimatu, o jeho aktuální, ideální či preferovanou podobu, vzájemné vztahy a možnosti osobního rozvoje aktérů. Používané dotazníky vyplňují žáci i učitelé.

Také my využijeme právě sociopsychologický a environmentalistický přístup při zkoumání klimatu školních tříd, a to pomocí dotazníku, zaměřeného na spokojenost, třenice a soutěživost ve třídě, na obtížnost učení a na soudržnost třídy.

Tímto způsobem budeme zkoumat sociální klima tří paralelních tříd, výsledky výzkumu podrobně analyzovat a na závěr porovnáme sociální klima těchto tříd a vytyčíme faktory, které mohly výzkum negativně ovlivnit.

1. 2. Výzkumné problémy

Každý výzkum začíná formulací výzkumného problému. Zjednodušeně se dá říci, že výzkumný problém je teoretická otázka, na kterou nám má dát odpověď samotný výzkum. Pokud možno přesně zformulovat výzkumný problém nám umožní poznatky získané studiem literatury.

V případě našeho výzkumu budou výzkumné problémy zformulovány takto:

- a) Má věk a délka pedagogické praxe učitele vliv na kvalitu sociálního klimatu ve třídě?
- b) Má složení tříd (v jedné třídě nejsou žádní žáci, kteří opakovali ročník, kdežto v dalších dvou ano) vliv na kvalitu sociálního klimatu tříd?

- c) Liší se při hodnocení sociálního klimatu pohled učitelů a žáků?

2. Charakteristika výzkumného vzorku

2. 1. Město a škola

Náš výzkum sociálního klimatu školních tříd byl proveden v malém městě, čítajícím přibližně 5500 obyvatel. Zdejší základní škola má dvě budovy. Ve větší, hlavní budově sídlí vedení školy včetně sekretářky a pracovnice ekonomického úseku, druhý stupeň a páté třídy. Jsou zde odborné učebny, a to pro výuku přírodopisu, zeměpisu, fyziky a chemie, výtvarné výchovy, hudební výchovy, jazyková učebna a dvě učebny pro výuku práce s počítači. Dále jsou v této budově kabinety fyziky a matematiky, chemie, výtvarné výchovy a přírodopisu. Před několika lety byla ke stávající budově školy přistavěna budova tělocvičny, kterou využívají také jiné školy či sportovní kluby. Za školní budovou bylo vybudováno malé hřiště s umělým povrchem, kde se dá hrát vybíjená, volejbal a košíková, vedle tohoto hřiště je rozběhová dráha a pískové doskočiště pro skok daleký.

V menší budově školy, která je od hlavní budovy vzdálená pouhých sto metrů, jsou umístěny první až čtvrté třídy a dvě oddělení školní družiny. Je zde rovněž učebna hudební výchovy a malá tělocvična.

V tomto školním roce má základní škola 548 žáků rozdělených do 25 tříd. První stupeň má v každém ročníku tři paralelní třídy, tedy celkem 15 tříd. Na druhém stupni jsou v šestém a v osmém ročníku vždy dvě paralelní třídy a v sedmém a devátém ročníku jsou paralelní třídy tři.

Na prvním stupni pracuje 14 učitelek a jeden učitel, dvě vychovatelky školní družiny a jedna asistentka, neboť ve čtvrté třídě je integrovaný žák tělesně postižený. Na druhém stupni pracuje celkem 13 učitelek a jeden učitel. Čtyři z nich nemají třídnictví.

Na prvním i na druhém stupni je vždy zástupkyně zároveň také výchovnou poradkyní pro ten který stupeň.

2. 2. Třídy

Výzkum sociálního klimatu školní třídy byl proveden ve třech paralelních třídách pátého postupného ročníku. Nyní si tedy jednotlivé třídy přiblížíme.

5.A

Do třídy chodí celkem 21 žáků, z toho 14 děvčat a 7 chlapců. Všichni žáci jsou ve věku 10 - 11 let, není tu žádný žák opakující některý ročník. V době našeho výzkumu bylo přítomno 19 žáků, kteří se výzkumu zúčastnili, stejně jako jejich třídní učitelka. Té je 55 let a má středoškolské pedagogické vzdělání. Délka její pedagogické praxe je 35 let, z toho 25 let působí jako učitelka na prvním stupni základní školy.

5.B

V této třídě je celkem 20 žáků, z toho 8 chlapců a 12 dívek. Vzhledem k tomu, že jsou zde dva žáci, kteří v minulosti opakovali některý ročník, věk se v této třídě pohybuje mezi 10 – 12 lety. Našeho výzkumu se zúčastnilo 17 přítomných žáků a třídní učitelka, které je 47 let a má vysokoškolské pedagogické

vzdělání. Délka její pedagogické praxe je 27 let, a to celou dobu na prvním stupni základní školy.

5.C

Zde je 19 žáků, z toho 12 chlapců a 7 děvčat. Dva žáci v minulosti opakovali některý ročník, a proto se věk žáků v této třídě pohybuje mezi 10 – 12 lety. Protože v době našeho výzkumu byli dva žáci nepřítomní, zúčastnilo se ho 17 žáků a třídní učitel. Tomu je 30 let a v nedávné době dokončil dálkové studium učitelství pro I. stupeň. Pedagogickou praxi vykonává 9 let, na prvním stupni působí prvním rokem.

3. Metoda výzkumu

Pro výzkum sociálního klimatu ve školní třídě je ideální metodou dotazník. Také my jsme ho použili, a to dotazník autorů B. J. Fräsera a D. L. Fishera v originále nazvaný *My Class Inventory* (1986). Do češtiny ho přeložil a upravil Jan Lašek.

3.1. Dotazník

Dotazník je metoda, při níž badatel klade písemné otázky, na které dostává písemné odpovědi. Je to metoda určená především pro hromadné získávání údajů, neboli získávání údajů o velkém počtu odpovídajících. Osobě, která vyplňuje dotazník, říkáme respondent

Předností dotazníku je snadnost jeho administrace. Dotazníkem lze současně a stejnou formou oslovit velký počet respondentů. Je možné od nich dostat informace, které nejsme

schopni získat jinou technikou, zejména stanoviska, názory a postoje dotazovaných osob. Další předností dotazníku je, že díky velkému počtu respondentů lze takto získané údaje kvantifikovat. Je možné a zároveň i velmi vhodné počítačové zpracování těchto údajů.

Dotazník má však i **nevýhody**:

- a) musíme počítat se subjektivitou výpovědí
- b) může se stát, že je respondent svázán přesností vymezených otázek a variant odpovědí, a proto je nucen si vybrat variantu, kterou by nezvolil při možnosti volné výpovědi
- c) respondent může vystihnout záměry zadavatele a odpovídat tak, jak si myslí, že je od něho očekáváno

Aby se těmito negativním stránkám zadavatel vyhnul, je nutné se nad konstrukcí otázek v dotazníku důkladně zamyslet a mít na paměti, že:

- otázka musí být formulována neutrálně, neboli tak, aby nebylo možné z ní odvodit pozici či záměr zadavatele
- alternativy odpovědí musí být formulovány tak, aby se žádná nejevila jako optimální varianta, ale také žádná nesmí odpuzovat
- otázku nelze klást v jednoznačně kladné nebo v jednoznačně záporné formě, protože by tak mohla být ovlivněna odpověď
- po jazykové stránce mají být otázky jasné a srozumitelné pro všechny respondenty.

Dotazník se obvykle skládá ze tří částí.

a) vstupní část obsahuje hlavičku, ve které je udán název a adresa instituce, případně jména autorů zadávajících dotazník. Následuje vysvětlení cíle dotazníku a často i význam respondentových odpovědí při řešení dané problematiky.

Dále jsou zde pokyny k postupu při vyplňování dotazníku, případně je připojen ilustrativní příklad vyplnění

b) druhá část obsahuje vlastní otázky, přičemž na začátku bývají otázky snadnější a přitažlivější, abychom respondenta neodradili. Uprostřed jsou otázky těžší a méně zajímavé, na konci pak bývají zařazené otázky důvěrnějšího charakteru případně otázky faktografické, neboť ty nebývají tolik náročné.

c) v závěrečné části nebude chybět poděkování zadavatele a vyjádření důvěry, že respondent dotazník pečlivě vyplnil, a že ho vrátí zadavateli.

Existuje několik typů otázek, a to:

- **uzavřené**, které nabízejí připravené alternativní odpovědi. Respondent označí vhodnou odpověď,
- **otevřené** dávají respondentovi u odpovědi poměrně velkou volnost. Jejich výhodou je, že neomezují respondenta, nevýhodou je obtížnější zpracování zadavatelem,
- **polouzavřené** nabízejí alternativní odpověď a k tomu ještě žádají vysvětlení či objasnění v podobě otevřené otázky,
- **škálované** poskytují odstupňované hodnocení jevu.

Délka dotazníku bývá nejčastěji kompromisem mezi požadavky výzkumníka a schopnostmi a zájmem respondentů. Obecně platí, že vyplňování dotazníku by nemělo trvat déle než 45 minut.

3. 2. Dotazník Naše třída

Jak již bylo výše řečeno, my použijeme pro náš výzkum sociálního klimatu třídy dotazník My class Inventory, který do češtiny přeložil a pro naše potřeby upravil Jan Lašek. V češtině

ho nazval Naše třída. Dotazník je zaměřen na spokojenost, třenice a soutěživost ve třídě a na soudržnost třídy a obtížnost učení. Celkem obsahuje 25 tvrzení, čili po pěti pro každou proměnnou. Žáci mají několik možností. Pokud s tvrzením bezvýhradně souhlasí, označí odpověď ANO, pokud naprosto nesouhlasí, označí odpověď NE. Když se stane, že žák odpovídá "někdo ano, někdo ne", případně "někdy ano, někdy ne", může označit obě možné odpovědi. Stejně tak pokud dojde k situaci, že žák neumí ze závažných důvodů rozhodnout, která možnost je správná, neoznačí žádnou z nich.

Na tomto místě uvádíme možné instrukce k dotazníku Naše třída.

Nejedná se o žádnou zkoušku, nejsou zde dobré a špatné odpovědi. Máte napsat, jaká je právě teď vaše třída, vaši spolužáci. Každou větu z dotazníku si dobře přečtěte. Pokud souhlasíte s tím, co je tam napsáno, zakroužkujte ANO. Pokud s tím nesouhlasíte, zakroužkujte NE. Kdybyste se spletli nebo si odpověď rozmysleli a chtěli ji změnit, křížkem přeškrtněte to, co chcete změnit a zakroužkujte to, co opravdu platí. Nepřeskakujte, odpovězte na každou otázku. (Dittrich, 1992)

Ke dvěma dalším možnostem popsaných výše, tedy zakroužkovat obě odpovědi nebo ani jednu, dojdou vnímaví žáci brzy sami. V případě našeho výzkumu tomu tak bylo dokonce hned u první otázky, neboť žáci správně usoudili, že některé děti práce ve škole baví a některé ne.

3. 3. Měření sociálního klimatu

Pro každou proměnnou je tedy v dotazníku pět otázek,

avšak zpřeházeně, aby vnímaví žáci nepoznali záměr.

Pro měření prvního faktoru – **spokojenost ve třídě** – zde máme otázky číslo 1, 6, 11, 16 a 21.

Pro druhý faktor – **třenice ve třídě** – jsou určeny otázky číslo 2, 7, 12, 17 a 22.

Třetímu faktoru – **soutěživost ve třídě** – přináleží otázky číslo 3, 8, 13, 18 a 23.

Čtvrtým faktorem je **obtížnost učení** a příslušné otázky mají čísla 4, 9, 14, 19 a 24.

Pátý faktor je **soudržnost třídy** a zjišťují ho otázky číslo 5, 10, 15, 20 a 25.

Každá odpověď ANO je ohodnocena třemi body, odpověď NE jedním bodem. U vět číslo 6, 9, 10, 16 a 24 je takzvané obrácené skóre. V takovém případě je tedy kladná odpověď ohodnocena jedním bodem a záporná odpověď třemi body. Pokud jsou označeny možnosti ANO i NE, hodnotí se odpověď dvěma body, stejně jako v případě, že není označena žádná z možností.

Vzhledem k bodovému hodnocení je možné u každého faktoru dosáhnout minimálně pěti a maximálně patnácti bodů. A co lze vlastně z výsledků vyčíst? Zjednodušeně řečeno platí, že u faktorů spokojenost ve třídě a soudržnost třídy čím vyšší bodové hodnocení, tím lépe. Ideální sociální klima z hlediska těchto dvou faktorů by ve třídě panovalo při dosažení patnácti bodů. Naopak u faktorů třenice ve třídě, soutěživost ve třídě a obtížnost učení je lepší, pokud je bodové hodnocení co nejnižší. Zde by tedy bylo ideální dosažení pěti bodů.

Pro měření sociálního klimatu ve školní třídě se doporučuje vypočítat takzvané průměrné skupinové skóre.

To znamená, že u všech žáků spočítáme bodové hodnocení u určeného faktoru, body sečteme a vydělíme počtem žáků.

4. Presentace výsledků a interpretace

Jak již bylo řečeno, dotazník Naše třída vyplňovali žáci i učitelé. Budeme tedy srovnávat nejen výsledky jednotlivých tříd, ale také rozdíly v pohledu učitelů a jejich žáků.

Kromě vyplnění dotazníků jsme dali žákům prostor k tomu, aby se písemnou formou otevřeně vyjádřili, co se jim líbí či nelíbí na spolužácích, na učebně, na učiteli. Také tyto poznatky si shrneme a porovnáme.

4. 1. Presentace výsledků

Nejprve si ukážeme a shrneme výsledky jednotlivých tříd a následně výsledky porovnáme.

4. 1. 1. Třída 5. A

V tabulce si u jednotlivých proměnných ukážeme průměrné skupinové skóre třídy vedle počtu bodů třídní učitelky.

Proměnná	Třídní učitelka	Žáci
Spokojenost ve třídě	11	12,32
Třenice ve třídě	8	9,95
Soutěživost ve třídě	13	12,37
Obtížnost učení	7	6,63
Soudržnost třídy	11	8,16

Spokojenost ve třídě a soudržnost třídy jsou ty proměnné, u nichž platí, že čím více bodů, tím lépe. U spokojenosti je situace velmi dobrá, kdežto soudržnost třídy příliš pevná není.

Ještě hůře vypadá situace u proměnné soutěživost, ale pro tento výsledek máme vysvětlení. Na prvním stupni převažují mezi žáky ti chytřejší a průměrní, je zde minimum žáků slabých. Šikovní žáci berou soutěže a soutěživost jako disciplínu, v níž mohou předvést, že jsou lepší než spolužák. Tito žáci proto také neberou soutěživost jako stresor, ale spíše jako zábavu, odreagování a možnost ukázat své vědomosti. Pravdou ovšem je, že slabší nebo pomalejší žáci soutěživost jako stresor vnímají. To, že v soutěžích nevyhrávají, může mít za následek snížení jejich sebevědomí a nechuť k těmto činnostem.

U proměnné třenice ve třídě ukazují výsledky na pěkný průměr.

Úplně nejlépe hodnotí žáci proměnnou obtížnost učení, z čehož vyplývá, že učivo páté třídy není pro tyto žáky stresorem.

Porovnáme-li průměrné skupinové skóre s pohledem třídní učitelky na sociální klima v její třídě, vidíme, že nejvíce se výsledky přiblížily u proměnné obtížnost učení a naopak největší rozdíl je u proměnné soudržnost třídy. Dalo by se tedy říci, že žáci se před svou učitelkou chovají jako kolektiv jinak než jsou-li sami.

Pokud jde o odpovědi na otázku, co se žákům líbí či nelíbí, zde je zkrácený výčet.

<i>Žákům se líbí:</i>	<i>Počet žáků:</i>
- výzdoba třídy	12
- vánoční stromek	11
- živá andulka Pepík	10
- kolektiv, spolužáci, vzájemná pomoc	8
- klavír a další nástroje ve třídě	7
- květiny	6

Žákům se nelíbí:	Počet žáků:
- vybavení třídy – lavice atd.	17
- namyšlenost některých spolužáků	6
- přísnost učitelky	5
- nepořádek na stole učitelky	4
- neupřímnost některých spolužáků	3

Zde jasně vidíme, proč měla soudržnost třídy tak nízké skóre – kolektiv zmiňují žáci v kladném výčtu méně často než výzdobu a naopak dost často se jim nelíbí namyšlenost a neupřímnost spolužáků.

4. 1. 2. Třída 5. B

Jako u předchozí třídy, i zde si nejprve porovnáme, jak vidí situaci ve své třídě třídní učitelka, s průměrným skupinovým skóre třídy jako sociální skupiny.

Proměnná	Třídní učitelka	Žáci
Spokojenost ve třídě	15	14,06
Třenice ve třídě	7	9,00
Soutěživost ve třídě	15	12,06
Obtížnost učení	7	6,00
Soudržnost třídy	12	10,24

V této třídě je vynikající výsledek u spokojenosti ve třídě. Pro zajímavost uvádíme počty žáků s bodovým hodnocením. 11 žáků dosáhlo 15 bodů, pět žáků mělo 13 bodů a jediný žák měl 9 bodů. V tomto případě je to evidentní výjimka potvrzující pravidlo.

Další velmi pěkné průměrné skupinové skóre vidíme u proměnné soudržnost třídy. Jde o lepší průměr.

Také zde je zřetelné to, co jsme uvedli u předchozí třídy o pohledu žáků na soutěživost. Z pohledu psychologů má na žáky stresující vliv, ale lepší žáci, kteří v tomto výzkumném vzorku převažují, ji vnímají kladně, soutěží rádi.

Průměrné skupinové skóre u proměnné třenice ve třídě dokazuje, že v této třídě panuje přátelská atmosféra.

Naprosto nejlepšího výsledku však bylo dosaženo u proměnné obtížnost učení.

Porovnáváme-li výsledky žáků s tím, jak svou třídu vidí učitelka, vidíme, že nejbližší k sobě mají výsledky u proměnných spokojenost ve třídě a obtížnost učení. Naopak největší rozdíl je zřetelný u proměnné soutěživost ve třídě. Je vidět, že i učitelé vidí soutěživost spíše jako klad, motivující faktor. Měli by si však uvědomit hrozící nebezpečí, o němž jsme se zmínili výše, a ve větší míře zařazovat činnosti kooperativní, které jsou vhodné i pro slabší žáky.

Na tomto místě opět uvádíme výčet toho, co se žákům nejvíce líbí a co se jim nejvíce nelíbí.

<i>Žákům se líbí:</i>	<i>Počet žáků:</i>
- výzdoba třídy	15
- hodná učitelka	11
- přátelství mezi spolužáky	10
- hry a soutěže	7
- průběh vyučování	6
<i>Žákům se nelíbí:</i>	<i>Počet žáků:</i>
- vybavení třídy	8
- hádky mezi spolužáky	6
- pošťuchování některých žáků	4
- povyšování některých spolužáků	3

Také na tomto výčtu je vidět, že hry a soutěže mají u žáků velkou oblibu. To, že v kladném výčtu figuruje také hodná učitelka, se jeví jako jeden z důvodů, proč jsou žáci v této třídě spokojeni. V záporném výčtu uvedené hádky, pošťuchování a povyšování spolužáků vypovídají o tom, že by si žáci přáli, aby se tato situace zlepšila.

4. 1. 3. Třída 5. C

Také v případě poslední třídy nabízíme nejprve přehled, v němž můžeme dobře srovnat průměrné skupinové skóre třídy s pohledem třídního učitele.

Proměnná	Třídní učitel	Žáci
Spokojenost ve třídě	13	12,29
Třenice ve třídě	9	8,53
Soutěživost ve třídě	15	11,29
Obtížnost učení	7	6,94
Soudržnost třídy	9	9,35

Co vypovídají výsledky o sociálním klimatu v této třídě? Také zde dopadla nejlépe proměnná obtížnost učení.

Proměnná spokojenost ve třídě je na úrovni lepšího průměru.

Velmi dobře dopadly také výsledky u proměnné třenice ve třídě.

U proměnné soutěživost ve třídě ukazují výsledky horší průměr.

Soudržnost třídy je podle průměrného skupinového skóre na úrovni lepšího průměru, což je dobrý výsledek.

Při porovnávání průměrného skupinového skóre třídy a pohledu učitele na sociální klima své třídy vidíme, že u čtyř z pěti proměnných je rozdíl menší než jeden bod. U soutěživosti je naopak velice markantní rozdíl.

Ani u této třídy nesmí chybět výčet toho, co se žákům líbí či nelíbí.

Žákům se líbí: **Počet žáků:**

- hodný učitel	7
- vzájemná pomoc žáků	6
- velikost třídy	6
- výzdoba třídy	5
- křečci ve třídě	4

Žákům se nelíbí: **Počet žáků:**

- nemohou sedět, s kým by chtěli	8
- atmosféra mezi žáky	6
- vybavení třídy	5
- povyšování a namyšlenost některých žáků	4

U tohoto výčtu vidíme jistý rozpor. Žáci sice chválí pana učitele, na druhé straně si však stěžují, že nemohou sedět, s kým by chtěli.

4. 1. 4. Porovnání tříd

Pro přehlednost a snazší porovnání si ukážeme *výsledky jednotlivých tříd* v jedné tabulce.

Proměnná	5. A	5. B	5.C
Spokojenost ve třídě	12,32	14,06	12,29
Třenice ve třídě	9,95	9,00	8,53
Soutěživost ve třídě	12,37	12,06	11,29
Obtížnost učení	6,63	6,00	6,94
Soudržnost třídy	8,16	10,24	9,35

Jistě bude také vhodné podívat se na to, jaké byly bodové rozdíly mezi průměrným skupinovým skóre žáků a pohledem učitelů u jednotlivých proměnných.

Rozdíl mezi skóre učitele a žáků v 5.A:

Proměnná	Bodový rozdíl
Spokojenost ve třídě	1,32
Třenice ve třídě	1,95
Soutěživost ve třídě	0,63
Obtížnost učení	0,37
Soudržnost třídy	2,84

Rozdíl mezi skóre učitele a žáků v 5.B:

Proměnná	Bodový rozdíl
Spokojenost ve třídě	0,94
Třenice ve třídě	2,00
Soutěživost ve třídě	2,94
Obtížnost učení	1,00
Soudržnost třídy	1,76

Rozdíl mezi skóre učitele a žáků v 5.C:

Proměnná	Bodový rozdíl
Spokojenost ve třídě	0,71
Třenice ve třídě	0,47
Soutěživost ve třídě	3,71
Obtížnost učení	0,06
Soudržnost třídy	0,35

Z těchto tabulek vyplývá, že nejmladší učitel s nejkratší praxí má zřejmě lepší schopnost empatie než jeho starší kolegyně. Nejhuře odhadla situaci ve své třídě učitelka 5.B,

přičemž záporně působící soutěživost by zřejmě chtěla zapojovat ještě častěji než žáci.

4. 2. Interpretace

Chceme-li zjistit, která třída má nejlepší sociální klima, bude vhodné si v další tabulce ukázat, na jakém místě se třídy umístily z hlediska jednotlivých proměnných.

Umístění jednotlivých tříd:

Proměnná	5. A	5. B	5. C
Spokojenost ve třídě	2.	1.	3.
Třenice ve třídě	3.	2.	1.
Soutěživost ve třídě	3.	2.	1.
Obtížnost učení	2.	1.	3.
Soudržnost třídy	3.	1.	2.

Protože součet umístění je u třídy 5. B nejnižší (7), můžeme konstatovat, že v této třídě panuje velmi dobré sociální klima.

Naopak u třídy 5. A je součet umístění nejvyšší (13). V této třídě je tedy úroveň sociálního klimatu nejhorší.

Třída 5. C má součet umístění 10, což znamená, že sociální klima v této třídě je v rámci našeho výzkumného vzorku průměrné.

Nyní se pokusíme o výčet faktorů, které mohly náš výzkum sociálního klimatu negativně ovlivnit.

V době našeho výzkumu nebyla žádná třída kompletní. V 5. A a v 5. C chybělo po dvou žácích a v 5. B dokonce tři. Mohli to být právě žáci, jejichž pohled na sociální klima v jejich třídě by zlepšil celkový výsledek výzkumu.

Přestože jsme žákům ve všech třídách vysvětlili postup při vyplňování dotazníku, dali jsme žákům ještě možnost zeptat se, nechat si poradit, pokud by si nebyli jistí. Této možnosti však využívali pouze žáci, kteří patří ve třídách mezi nejlepší. Je těžké uvěřit, že by slabší žáci všechny otázky bez problémů pochopili, a to mohlo velkou měrou ovlivnit výsledky výzkumu. Průzkum probíhal v prvních třech vyučovacích hodinách, a to postupně po třídách (tedy první hodinu třída 5.A, druhou hodinu 5.B a třetí hodinu 5.C), nemůžeme tedy tvrdit, že by na žáky negativně působila únava či vyčerpanost.

4. 2. 1. Interpretace výzkumných problémů

V úvodu praktické části jsme nastínili tři výzkumné problémy, na které si nyní odpovíme.

První výzkumný problém zněl: *Má věk a délka pedagogické praxe učitele vliv na kvalitu sociálního klimatu ve třídě?*

Výsledky našeho výzkumu na tento problém jasně odpovídají NE. Třída 5.A má nejstarší učitelku s nejdelší pedagogickou praxí, a přesto výsledky výzkumu ukázaly, že v této třídě nepanuje příliš dobré sociální klima.

Ve třídě 5.C je naopak nejmladší učitel s nejkratší pedagogickou praxí, který navíc učí prvním rokem na 1. stupni, čili i v této třídě, a přesto tato třída nedopadla nejhůře.

V této chvíli nám, zdá se, vyplynul nový výzkumný problém, který by například mohl znít: *Má starší učitel předdůchodového věku negativní vliv na kvalitu sociálního klimatu třídy?* Tento problém my řešit nebudeme. Každý z nás však zřejmě někdy během své školní docházky potkal právě takového učitele. Většinou již jsou unavenější, nervóznější, zapomnětlivější,

zbrklejší, a to se jistě může projevit na kvalitě sociálního klimatu. My můžeme jako odpověď na první výzkumný problém konstatovat, že nemusí platit přímá úměrnost typu čím starší a zkušenější učitel, tím lepší sociální klima v jeho třídě.

Druhý výzkumný problém vystihovala otázka: *Má složení tříd (respektive fakt, že v jedné třídě není žádný opakující žák) vliv na kvalitu sociálního klimatu tříd?*

Zde dáme přednost kladné odpovědi, tedy ANO, ovšem s dodatkem, že v našem výzkumu jde o vliv negativní.

Máme pro tuto odpověď vysvětlení. Mezi mladšími žáky, tedy žáky prvního stupně, je hodně takových, kteří mají dobře vyvinuté sociální citění. To znamená, že se rádi starají o své jakkoliv handicapované spolužáky. Rovněž propadlí žáci jsou určitým způsobem handicapováni, a obvykle se jeho noví spolužáci velmi snaží jim všemožně pomoci. K pomoci s učením mají malé možnosti, o to větší jsou možnosti zapojit nového spolužáka do stávajícího kolektivu.

Pokud zde tedy nyní máme třídu, která nemá žádné praktické zkušenosti se zapojováním propadlého žáka, je předpoklad, že se nijak zvlášť nestará ani jeden o druhého, a z toho následně vyplývá horší sociální klima. Je tedy možné říci, že na našem výzkumném vzorku se ukázal kladný vliv opakujících žáků na sociální klima tříd.

Poslední výzkumný problém byl tento: *Liší se při hodnocení sociálního klimatu pohled učitelů a žáků?*

Odpověď zní, že v případě našeho výzkumu ano. Ukázali jsme na fakt, že nezáleží na věku a zkušenosti učitele, že naopak v našem výzkumu prokázal největší empatii nejmladší učitel s nejkratší praxí.

IV. ZÁVĚR

Tato diplomová práce se zabývá zkoumáním sociálního klimatu ve třech paralelních třídách.

Samotnému výzkumu předcházelo seznámení s teorií sociálního klimatu a s termíny, které se k němu vztahují, například sociální skupina, sociální role a pozice, sociální klima a možnosti jeho ovlivňování učitelem.

Dále následovalo zformulování výzkumných problémů, charakteristika výzkumného vzorku a použité výzkumné metody a poté již samotný výzkum.

Výsledky výzkumu jsme prezentovali v tabulkách s příslušným komentářem, případně vysvětlením. Nutno ještě podotknout, že výsledky není možné považovat za všeobecně platné, protože jsme pracovali s malým výzkumným vzorkem. My jsme v rámci našeho výzkumu došli k těmto závěrům:

- a)** věk učitele a délka jeho pedagogické praxe nemá vliv na kvalitu sociálního klimatu třídy,
- b)** složení tříd, nebo lépe řečeno skutečnost, že ve třídě není žádný žák opakující některý ročník, má na sociální klima třídy spíše negativní vliv,
- c)** při hodnocení sociálního klimatu se liší pohled učitelů a žáků.

Všeobecně *nejlepší* výsledek je patrný u proměnné *obtížnost učení*. Je příjemné zjištění, že žáci páté třídy nepovažují učení za stresor.

Naopak *nejhůře* dopadla proměnná *soutěživost ve třídě*. Je nutné si uvědomit, že především u slabších či pomalých

žáků mohou vést časté soutěže ke stresu, který u nervově slabších jedinců může vyústit až v nervovou poruchu, například koktavost.

S dotazníkem Naše třída se pracuje velmi dobře, protože je jednoduchý a ani zpracování výsledků není složité. Vzhledem k tomu, že je také snadno přístupný, nic nebrání učitelům prvního stupně, aby se sociálním klimatem ve své třídě hlouběji zabývali.

Tento výzkumný úkol byl velmi zajímavý a především poučný. Každý učitel by měl chtít vědět, jak vypadá sociální klima v jeho třídě. Každý učitel by se měl následně snažit udělat vše pro to, aby se sociální klima třídy co nejvíce zlepšilo. Pomohl by tím jak sobě, tak především svým žákům, kteří by nikdy neměli zažít pocit neúspěchu, obavy z učiva či výsměch spolužáků.

V. POUŽITÁ LITERATURA

1. Dittrich Pavel. *Pedagogicko-psychologická diagnostika*.
Praha: H+H Jinočany, 1992. 106 s. ISBN 80-85467-69-0
2. Gavora, Peter. *Výzkumné metody v pedagogice*. 1. vydání.
Brno: Paido, 1996. 130 s. ISBN 80-85931-15-X
3. Hrabal, Vladimír. *Sociální psychologie pro učitele*. Vybraná
témata. 2. vydání. Praha: UK, 2002. 125 s.
ISBN 80-246-0436-1
4. Janoušek, Jaromír. *Sociální psychologie*. Praha: SPN, 1988
192 s.
5. Kořínek, Miroslav. *Metody a techniky pedagogického
výzkumu*. Praha: SPN, 1980. 137 s.
6. Mareš, Jiří, Křivohlavý, Jaro. *Komunikace ve škole*. Brno:
Masarykova Univerzita, 1995. 210 s. ISBN 80-210-1070-3
7. Pelikán, Jiří. *Základy empirického výzkumu pedagogických
jevů*. Praha: Karolinum, 1998. 270 s. ISBN 80-7184-569-8
8. Prokop, Jiří. *Škola jako sociální útvar*. Praha: PF UK, 1996.
115 s.
9. Průcha, Jan. *Moderní pedagogika*. Praha: Portál, 1997.
496 s. ISBN 80-7178-170-3
10. Průcha, Walterová, Mareš. *Pedagogický slovník*. Praha:
Portál, 1995
11. Skalková, Jarmila. *Úvod do metodologie a metod
pedagogického výzkumu*. Praha: SPN, 1985. 216 s.
12. Výrost, J., Slaměník, I. *Aplikovaná sociální psychologie*.
1. vydání. Praha: Portál, s.r.o., 1998. 369 s. **Chyba!**
Neznámé klíčové slovo.
ISBN 80-7178-269-6

Dotazník Naše třída

Autoři: B. J. Fraser, D. L. Fisher
Přeložil a upravil: Jan Lašek

Jméno:

Třída:

1. V naší třídě baví děti práce ve škole.	Ano – Ne
2. V naší třídě se děti mezi sebou pořád perou.	Ano – Ne
3. V naší třídě děti mezi sebou často soutěží, aby se dozvěděly, kdo je nejlepší.	Ano – Ne
4. V naší třídě je učení těžké, máme moc práce.	Ano – Ne
5. V naší třídě je každý mým kamarádem.	Ano – Ne
6. Některé děti nejsou v naší třídě šťastné.	Ano – Ne R
7. Některé děti v naší třídě jsou lakomé.	Ano – Ne
8. Mnoho dětí z naší třídy si přeje, aby jejich práce byla lepší než práce spolužáků.	Ano – Ne
9. Mnoho dětí z naší třídy dokáže udělat svou školní práci bez cizí pomoci.	Ano – Ne R
10. Některé děti v naší třídě nejsou mými kamarády.	Ano – Ne R
11. Děti z naší třídy mají svou třídu rády.	Ano – Ne
12. Mnoho dětí z naší třídy dělá spolužákům naschvály.	Ano – Ne
13. Některým dětem v naší třídě je nepříjemné, když nemají tak dobré výsledky jako druzí žáci.	Ano – Ne
14. V naší třídě umí dobře pracovat jen bystré děti.	Ano – Ne
15. Všechny děti z naší třídy jsou mí důvěrní přátelé.	Ano – Ne
16. Některým dětem se v naší třídě nelíbí.	Ano – Ne R
17. Určité děti z naší třídy vždycky chtějí, aby bylo po jejich, aby se jim ostatní děti přizpůsobily.	Ano – Ne
18. Některé děti z naší třídy se vždycky snaží udělat svou práci lépe než ostatní.	Ano – Ne
19. Práce ve škole je namáhavá.	Ano – Ne
20. Všechny děti v naší třídě se mezi sebou dobře snášejí.	Ano – Ne
21. V naší třídě je legrace.	Ano – Ne
22. Děti z naší třídy se mezi sebou hodně hádají.	Ano – Ne
23. Několik dětí v naší třídě chce být pořád nejlepší.	Ano – Ne
24. Většina dětí v naší třídě ví, jak má dělat svou práci, umí se učit.	Ano – Ne R
25. Děti z naší třídy se mají mezi sebou rády jako přátelé.	Ano – Ne